

RÖNESANS EFSANESİ*¹

James Franklin

Çeviren: Atilla Yayla

Fikirler tarihi, inanılmayacak hikâyelerle , diğer tarih dallarından daha fazla doludur. Bu hikâyelerden, akla yatkın olmayışını reddedilmesinin imkânsızlığıyla birleştirmeyi beceren üçü şunlardır: Orta Çağlarda dünyanın düz olduğuna inanılırdı; Orta Çağ filozofları bir toplu iğnenin başında kaç meleğin dans edebileceğini tartıştı; Galileo eğilmekte olan Pisa Kulesi'nden ağırlıklar düşürerek fizikte devrim yaptı. Bu hikâyelerin hiçbiri doğru değildir ve hiçbir ehil tarihçi bunlardan birini ileri sürmemiştir, fakat bunların hiçbiri kamu bilincinden kaybolma sinyali vermemektedir.

Bunlardan ilki kolayca yalanlanabilir. Orta Çağ düşüncesinin hem yazıldığı zamanlarda hem de şimdi en iyi bilinen eseri Thomas Aquinas'ın *Summa Theologica* adlı kitabıdır. Bu çalışmanın 1. kitabının 1. sorusunun birinci maddesinde, dünyanın yuvarlaklığı iyi-bilinen bilimsel gerçeklerin bir standart misali olarak verilir. Toplu iğne başındaki meleklerle ilgili uydurma nisbeten yenidir. Bu uydurmayı Erasmus Darwin'den önceki hiçbir yazarda bulmaya muvaffak olamadım (Erasmus, *Visit of Hope to Sydney Cove*'da medeniyetin New South Wales'e yayılma ihtimalini yazacak kadar uzun yaşadı). Mamafih, Ansiklopedistlerin veya Rabelaislerin muhtemelen bu fikrin müellifleri olduğu düşünülebilir. Böyle bir ihtilafı meşgul olan hiçbir yazardan bahsedilmemiştir; bunun sebebi böyle bir yazarın mevcut olmamasıdır. Galileo hikâyesi biraz daha sağlam bir zemine sahiptir, şu sebeple ki, bu hikâye Galileo'nun ölümünden sonraki elli yıl içinde onun zamanında yaşamış biri tarafından geliştirilmiştir. Fakat, araştırmalar Galileo'nun Pisa'da veya başka bir yerde böyle bir deney yaptığına dair bir delil bulamamıştır.

---

* "The Renaissance Myth", www.maths.unsw.edu.au/%7Ejim/renaissance.html

¹ Bu makale Liberal Düşünce Dergisi'nin Aydınlanma başlıklı 37. Sayısında (Kış 2005) yayınlanmıştır.

Bu hikâyeleri yalanlamanın onların yayılması üzerinde bir etkisinin olmasını beklemiyorum. Çünkü geçmişte bu olmadı. Bu hikâyelerin ölümsüzlüğüne tek tehdit yerlerinin tutarsız ve daha tuhaf bir hikâye tarafından muhtemelen alınmasında yatmaktadır. Dünyanın düz olduğunun düşünüldüğüyle ilgili hikâye, gerçekten, çok ilginç değildir. En azından bu ülke (Avusturalya), sözkonusu hikâyenin yerinin, St. Augustine'in, Avusturalya'da, burada yaşayanlar İsa'nın Kudüs üzerinde tekrar dünyaya gelişini göremeyecekleri için, hiç kimsenin yaşamaması gerektiğine inandığı hikâyesi tarafından alınması ihtimali vardır.

Tarihin maksatlarından birinin bize güzel ve ibret verici anekdotlar temin etmesi olduğu kabul edilirse, bu yükümlülüğün tarih yazarlarının gerçeğe sadakat gösterme mükellefiyetinden daha önemli olamayacağına ısrar etmek gerekir. Tersine, prenslerin talihlerinin vefasızlığı veya prenslerin aptallığı hikâyeleri tam da gerçek oldukları derecede ibret vericidir. Tarih dallarının çoğunda bu çizgideki iyi nasihatler hâkim olmuştur ve kamu, tarihçilerin açıklamalarında, belli derecede karmaşıklık ve mâkul derecede yüksek delil standartları beklemektedir. Artık olayların akışını basitçe bazı büyük adamların ihtirasına veya sınıf nefretine atfetmek de, daha önceki tarihçilerin iddiasını tek delil olarak kullanarak bir hikâyeyi tekrarlayabilmek de mümkün değildir. Mamafih, yukarda sayılan örnekler, insanı, en azından bu türden methedilen popüler gelişmelerin vuku bulup bulmadığını merak etmeye itmektedir. Konu, hâlâ, Kraliyet Saraylarının kendilerini Troy'un kahramanlarıyla irtibatlandırmak için kullandığı şecerelerden daha kuvvetli bir temeli olmadan nesilden nesile nakledilen renkli yalanlar ve sekteryen mitler bataklığıdır. Ve ben burada “efsane”yi bazı avant garde (moda taraftarı) teologların yaptığının söylendiği şekilde teknik anlamda – ki buna göre bir efsane bazı bakımlardan gerçekten doğru olabilir – kullanmamaktayım. “Efsane” ile kastettiğim “yalan” dır.

Orta Çağ düşünürleri ve Galileo hakkındaki hikâyeler küçük yalanlardır. Bu yalanların eteğine tutundukları büyük yalan Rönesans'tır.

Rönesans mitinin ana parçaları yeterince bilinmektedir: Bin yıllık karanlıktan sonra dünyada yeni bir manzaranın (outlook) aniden doğması; skolastiklerin semeresiz (steril) tartışmalarının yerini alan reel dünya araştırmaları; Amerika'nın keşfi ve bilimin ilerlemesi yoluyla dünyanın genişlemesi; dinde reform.

Değişikliğin farazî anılığı hakkındaki, herhangi bir delilden çok tarihî değişikliğin tedriciliğiyle ilgili genel bir inanca dayalı, birkaç safsata haricinde bu paradigma her zaman olduğu kadar kuvvetli bir yer işgal eder görünmektedir.

Gerçekte bunların hiçbirinde hakikat yoktur. Tersine, göreceğimiz üzere, Rönesans, Orta Çağlardaki bir ilerleme devrini sona erdiren, düşüncenin ciddî biçimde gerilediği bir dönemdi.

Rönesansta ne olduğunu tespit etmeye yönelik her teşebbüs, çok geçmeden, neyin Rönesans dönemine dâhil sayılacağıyla ilgili tanım problemleriyle karşılaşacaktır. Bir tarih dönemini tam olarak tanımlamakla ilgili basmakalıplar ve kamunun 1492'den önceki bir tarihi hatırlamadaki yetersizliği (yeteneksizliği), Rönesans'ın, King Kong filminde olduğu gibi, alarm verici ölçek değişikliklerine maruz kalmasına sebep oldu. Mâkul bir popüler konsensus, Rönesans'ı, Türklerin, 1453'deki, Orta Çağların münasip bir nihaî izle bitmesini sağlayan Kostantinopol (İstanbul) fethiyle başladığı ve 1564 civarında sona erdiği üzerinde olacaktır. Aynı yıl, gayet yerinde bir tesadüfle, Michelangelo ve Kalvin öldü ve Shakespeare, Marlowe ve Galileo doğdu. Bu rönesansa yaklaşık yüzyıl verir, ki bu süre bir yaratıcı enerjinin patlamasına yetecek uzunlukta görünmektedir. O dönem, yeni fikirlerin yayılmasında tesadüfî rol oynayacak (şekilde), Bizanslı bilim adamlarının başka ülkelere dağılmasını ve erken dönemlerin Amerika ve Hindistan seferlerini kapsamıştır. Aynı zamanda, kesinlikle Rönesans figürleri olarak görmek istediğimiz kimselere - Leonardo da Vinci, Lorenzo de Medici,

Botticelli, Rabelais, Erasmus, More, Borgialar, Machiavelli ve Luther – de uymaktadır. Fakat, Rönesans döneminin hayranları için problem şudur: O, sadece, bir önemi haiz tek entellektüel kazanım hasıl edebilir- Kopernik'in 1543'de, neredeyse dönemin sonunda yayınlanmış olan gezegenler teorisi. Bu sıkıntı (problem) Rönesans'ın sınırlarının, sessizce, bu sınırların kesin olarak belirlenemeyeceği bahanesine dayanarak, bir uçta Dante ve Giotto'yu diğer uçta Galileo'yu kapsayacak şekilde genişletilmesiyle aşıldı. Bu bir şişirilmiş üç yüzyıllık Rönesans yaratır ve Kara Ölümü, Yüz Yıl Savaşları'nın tamamını ve bir altın çağı lekelemek için hesaplanmış diğer şeyleri kapsar. Fakat, bu adımı atmayı zorlayıcı bir motiv vardır, ve bu, İtalya'da, Rönesans'ın merkezinde, bu iki aşırı nokta arasında ismini anmaya değer bir filozofun olmamasıdır.

Rönesansı (biraz sonra ortaya çıkacağı gibi, uygun olmayan biçimde) bir şeyle kıyaslamak için, Dante ve Giotto'nun zamanında, 1300'lerde dünyanın durumu hakkında bir şey hatırlayalım. Dante'den daah fazla Orta Çağ'a ait bir figür ve Orta Çağ dünya görüşünün İlahi Komedyadan daha mükemmel bir ifadesi zor bulunur. Dante'nin yaşadığı zaman, (mecburen Dante'nin görüşü olmak durumunda olmayan) çoğu görüş açısından, Orta Çağların zirvede olduğu dönemdi. O, ilk gözlükler, ilk cam aynalar, ilk mekanik saatler, çift girişli muhasebe kayıtları ve yüksek fırınlarla bir teknolojik mucizeler çağıydı. Evrensel bir uzlaşmayla modern resmin başlangıcı olduğu kabul edilen Giotto'nun resimleri muhtemelen artistik başarı olarak kabul edildiği kadar teknolojik bir başarı olarak da kabul edilmelidir. Giotto, aşikâr ki tek başına en azından 1870'e kadar hâkim olan illüzyonist sanat idealini hâsıl etti- resim yapmanın hedefi resmi "tam manasıyla eşyanın kendisi gibi görünür" yapacak metodları keşfetmekti. Giotto'nun kendisi, bu hilelerin (trick) –figürlerin, derinlik göstermek için, bir diğerinin bir karanlık parçasıyla gruplandırılması ve iki boyutlu satıhta üç boyutlu çizgiler (hatlar) temsil etmek için açılardan doğru kullanımı gibi- en önemlilerinin bazılarını keşfetti. Diğer sahalardaki keşifler dünyayı çok geniş bir hâle getirdi -Avrupa'nın bir tarafta

Greenland ve diğer tarafta Çin ile az çok düzenli teması vardı. Çin’de bir başpiskopos ve diğer bazı Asya ülkelerinde misyonerlik faaliyetleri vardı. Cenova’lı Vivaldi kardeşler 1291’de Afrika’nın etrafından Hindistan’a bir deniz yolu bulmak için Fas’tan yola çıktılar. Maalesef, iz bırakmaksızın kayboldular, fakat, akrabaları, Kızıl Deniz rotasıyla ulaştıkları Hindistan’da ticaret acenteleri kurdular. Mamafih, zamana tenkitsiz hayranlık, bir başka icattan, toptan bahsederek frenlenebilir. Bir çok bakımdan büyük bir çağ olmasına rağmen, savaşla, salgın hastalıklarla, kasıtlı katliamlarla ve kadın düşmanlığıyla, kendisinden önceki ve sonraki zamanlar gibi, doluydu.

Orta Çağların ana entellektüel gayreti, şüphesiz, teknolojik konularda değil, felsefi ve teolojik konularda sarfedildi. Büyük skolastiklerden ikisi, Duns Scotus ve Ockham’lı William, hemen hemen Dante’nin çağdaşlarıydı. Orta Çağ felsefesinin muvaffakiyetlerini değerlendirmek zor olmakla beraber, o zamanlar felsefenin bir dalı olarak mütalâa edilen bilimde ne yapıldığını anlayabiliriz. Orta Çağ bilimi ancak nispeten yakın zamanlarda ciddi biçimde ele alındı, çünkü o, çoğu tarihçinin Orta Çağ’ın bilim adamlarının gerçek dünyayı tetkik etmek yerine kadim (eski) kitaplara dalmış olmaları gerektiği yolundaki tezlerine uymuştu. Daha aza suçlu olarak, bilime ilgi ve Orta Çağ Latinesine sahip olma becerisi, şeylerin tabiatı gereği, nadiren birleşti. Fakat, Edward Grant’ın *Sourcebook in Medieval Science* adlı çalışmasında şimdi çevrilmiş olarak bulunabilecek olan mükemmelen seçilmiş metinlerle, zamanın biliminin gerçekten ne kadar güzel olduğunu görebiliriz. Açıkça ortaya çıkan bir şey, en iyi parçaların 1250-1350 periyodundan - Dante’nin hayat süresi ve birkaç yıl öncesi veya sonrasında- gelmesidir. O zamana kadar Yunan ve Arap biliminin en iyi kısımları tercüme edilmiş ve hazmedilmişti ve yeni keşifler yapılmaktaydı. 1300’e kadar en fazla gelişmiş bilim geometrik optikti, bu daldaki lider araştırmacılar 1270’lerde XXI. John’un Papalık sarayıyla birlikte çalışmaktaydı. Papa’nın kendisi (mantık ve tıpta en çok

satan eserler yazmış olmanın yanı sıra) konuyla ilgi bir kitabın yazarıydı ve aslında, laboratuvarının çatısının üstüne çökmesiyle, bilimin peşinde koşarken öldü.

Sonraki asırda âlimlerin dikkatini çeken şey mekanikti. Bunun önemi, Galileo, Descartes ve Newton tarafından temsil edilen bilim ve matematiğin, bir sonraki safhasının en önemli keşiflerini, cisimlerin hareketleriyle bağlantılı olarak yapmasıydı. Fakat bu, göze çarpacak şekilde, antikitenin (eski çağın) ilminde mevcut olmayan bir konuydu. Hareketin ve genel olarak daimî değişimin, sıkı bir şekilde ele alınmak için çok karmaşık olduğunun düşünüldüğü anlaşılmaktadır ve harekete uygulanabilecek bir ölçme türüyle ilgili bir öneri (suggestion) yoktur. Antik Yunanca'da veya Latince'de "saat başına kilometre" kavramının bir eşiti (muadili) mevcut değildir. gezegenlerin hareketi nosyonu dahi cennet mekânlarının geometrisi terimleriyle muameleye tâbi tutulmuştur, ki bu düşünceye göre gezegenlerin bu mekânlara bağlıdır. Bu durumu onarmak için gerekli olan, daimî değişimin bir konu olarak kabul edilmesi ve temel konseptler arasında bazı önemli farklılıkların belirtilmesidir. Orta Çağ felsefesinin iyi olduğu bir şey var idiyse, o, bu farklılıkları çizmesiydi. Oxford'daki Merton School'da bulunan bilim adamları, 1330'larda ve 1440'larda "biçimlerin yoğunluğu ve hafifliği"ni, yani mütemadiyen değişebilecek miktarların değişiklikleri üzerinde uzun uzun yazmışlardı. Konular cisimlerin hareketini; sıcaktan soğuğa tedrici değişimi; bir satıh üzerindeki parlaklıktaki değişikliği, ve, bir okula göre, "şüphe bakımından kesinliğin yoğunluk ve hafifliği"ni kapsamaktaydı. Hayatî başarıları, hız ve hızlanma ve daha sonra mütecanis (uniform) ve mütecanis olmayan hızlanma arasında ayırım yapmaktı. Bu bilim adamları bizim bir mütecanis hızlanma hareketi denklemiyle ifade edeceğimiz şeyi geliştirmeye muvaffak oldular. Bunların hepsi yüksek bir matematik kabiliyeti gerektirir.

Bu doğrultuda atılan sonraki (ve son olduğunu ispatlamış) adım Orta Çağın son ve en büyük bilim adamı Nicole Oresme'nin muvaffakiyetleriydi. Dikkate değer ölçüde çok alanda kabiliyetli bir düşünür olan Oresme teolojiden paraya kadar çeşitli konularda yazdı, fakat

gayretlerinin çoğunu bilime ve matematiğe tahsis etti. Antikitten beri yapılan az sayıdaki matematiksel keşiflerden birini teşkil eden, her gazete okuyucusunun aşına olduğu, grafikleri icat etti. İhtimaliyetleri kapsayan hesaplamalar yapan ilk kişiydi. Hareketin izafiliğini gayet iyi kavramıştı ve haklı olarak -o zaman benimsenmekte olan- cennetlerin günde bir kez dünyanın etrafında döndüğü teorisiyle cennetlerin hareketsiz olduğu ve dünyanın günde iki defa döndüğü teorisi arasında gözlem yoluyla bir ayırım yapılamayacağını ileri sürdü. Oresme, aşikârdır ki, evrenin çalışmasını bir saatle kıyasladı, ki bu tasvir sonraki çağlarda çok kullanıldı. Onun daha teknik başarılarının çoğu da uzmanların takdirlerini kazandı.

Sonra herşey durdu. Descartes ve Gaileo'nun matematiksel eserlerinin mevcudiyeti ve fakat hiç kronolojik bilginin bulunmaması veri alındığında yazarların Oresme'nin öğrencileri olduğu varsayılabilir. Galileo'nun hareket eden cisimler üzerindeki eseri Oresme'nin fiziğinden sonraki adımdır; Kartezyen geometri Oresme'nin grafiklerle ilgili çalışmasının hemen peşinden gelmektedir. Fakat, biliyoruz ki, fiilî boşluk 250 yıldır ve bu süre boyunca bu sahalarda hiçbir şey olmamıştır. Oresme ve Kopernik arasındaki iki asırda da önemli bir şey olmamıştır. Diğer entellektüel alanların da yaptığı fazla bir şey yoktur. Felsefe tarihleri, doğal olarak, 1350 ile 1600 arasındaki filozofları isimlendirebilmektedir, fakat bu filozofların dâhil edilmeleri (inclusion) dünya haritalarıyla aynı prensibe dayanır gözükmektedir, ki bu haritalar Wyndham'ı, WA (Washington Eyaleti) kapsamakta fakat Wollongong'u dışarda bırakmaktadır- büyük boşluklar doldurulmalıdır-. Scotus ve Descartes arasındaki üçyüz yılda herhangi bir filozofun ingilizce çevirisini bulmak imkânsız olmasına rağmen, bu, acıyla farkına varılacak bir durum değildir. bu asırların entellektüel durgunluğu üniversitelerde değişiklik olmamasında da aşikârdır: 1650'de Locke'un Oxford'da sıkıldığı müfredat Wyclif'in 1350'de yetersiz bulduğu müfredattı.

Neden Oresme'nin nesli ikiyüz yıl boyunca düşünmeye muktedir son nesildi? Bir aşikâr iddia vardı: O nesil Kara Ölüm'den önce büyüyen son nesildi. Veba Avrupa'da 1348-

50'de nüfusun üçte birini öldürdü ve salgının tekrarları ve diğer hastalıklar nüfusun bir asır boyunca devamlı azalmasına sebep oldu. Toplum düzeni bir çok bakımdan parça parça oldu, bu süreç son yılların en popüler tarih kitaplarından birine, Barbara Tuchman'ın *A Distant Mirror*'ına konu teşkil etti. Daha önceleri de eksikliği pek hissedilmeyen şiddet, görülmemiş seviyelere ulaştı. Veba yılları, özellikle Almanya'da, bir çok defa Yahudilerin katledilmesine şahit oldu. Fransa ve İngiltere Yüzyıl Savaşları boyunca ağır tahribat gördü. Meydan savaşlarının çok nâdir olmasına rağmen, savaş, esas itibariyle, geniş kırsal alanlarda yağma kampanyalarıyla yürüdü. Düzenli seferlerin mâliyeti ekonominin temelini zayıflatan zalim vergilemelerle karşılandı ve daimî savaş lokal terörle ve ücretli hizmetle (mercenary service) yaşayan soyguncu baron grupları yarattı. Merkezî hükümet otoritesi etkililiğini büyük ölçüde kaybetti. Her durumda (cases) baskı ve katliam bunu takip etti. Farklı zamanlarda alt tabakalardan devrimler Roma, Floransa, Paris, Flanders ve Londra'da iktidarı ele geçirdi. O zamana kadar Avrupa'da birliği sağlayabilecek ana güç ve entellektüel hayatın başlıca hamisi olan Kilise'nin otoritesi daha fazla yıprandı. The Great Schism (Büyük Bölünme) ve ona refakat eden istismarlar, birbirini karşılıklı olarak dışlayan (excommunicate) ve hiçbirinin tasvip edeceği fazla kutsallık bulunmayan iki rakip otorite yaratarak Kilise'nin itibarını sarstı.

Bunların hiçbiri, Bölünme'nin en sonunda giderilmesine ve Yüzyıl Savaşları'nın sona ermesine rağmen, iyiye gitmedi. Özellikle İngiltere'de, Güller Savaşı boyunca anarşi normal durum hâline gelince, işler kötüden berbata gitti. Hukuk tarihçileri bunu İngiliz Hukuku'nda yozlaşma devri olarak kaydeder; Kral'ın hukukunu geliştirmenin, Kral artık o hukuku uygulama araçlarına sahip değilse, bir anlamı yoktu. Dünya büzüldü: Çin'de bir milliyetçi devrim bütün yabancı tesirleri sildi süpürdü, Greenland ile temas kesildi, ve Schism doğudaki misyonlara ilginin kaybolmasına sebep oldu. O zamanların bir işareti sanat ve edebiyatta Onbeşinci Yüzyılın ölümle meşguliyetiydi. Kiliselerin duvarları, herşeyi dışlayacak şekilde, faniliğin derslerini tekrarlayan şiirler olan *dances macabres* ile doluydu ve kurt muhtemelen

en çok heykeli yapılan hayvan olarak kuşun yerini almıştı. Asrın halkın muhayyilesinde yaşayan figürleri Joan Arc, Bluebeard, Drakula ve Torquemada idi, bunların her biri şu veya bu tür cebirle- ölümle bağlantılıydı.

Bu olayların insan hayatı ve zihni üzerindeki etkisi, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, kötüydü. Detayda ne olduğunu anlamak bütünüyle kolay değildi, çünkü satıhta işler olağan bir şekilde gitmekteydi. Üniversiteler aynı şeyleri öğretmeyi sürdürdü ve gerçekten birçok üniversite kuruldu. Fakat buralarda yeni hiçbir şey olmadı- meselâ, Onbeşinci Yüzyılın üniversite filozofları ve teologları Ockham'ı neredeyse kelime kelime tekrarlamaktaydı. Daha popüler bir düşünce seviyesinde insanın genel dünya konseptinde çok tuhaf bazı gelişmeler vuku buldu. Dünya, daha önceden de öyle olduğu gibi, mufassal bir işaretler ağıyla kaplandı. Seküler alanda, armacılık salgını vardı. Bütün bilimler arasında entellektüel bakımdan en çok yozlaşan, mükemmelen samimî bir bilimsel saikin bir tür tahrife (delâlete) dönüşmesi olarak, nesep bilimiydi, aynı şekilde, pulculuk klasifikasyon (tasnif-clasification) isteğinin (iradesinin) yozlaşmasıdır. Armacılık, eğer bir şeyse, hakikî düşünceden bir adım uzaktır; şu anlamda ki, şecere bilimi en azından bazı aktüel gerçekleri incelerken, armacılık, şecere bilimi üzerinde parazit işaretlerin tamamen keyfî bir sistemidir. Güller savaşı bile adını muhalif tarafların sembollerinden aldı.

Aynı zamanda literatür bazı bakımlardan aynı temel hastalığın semptomu olarak görünen bir sıkıntılabuluştı: Alegori. Huizinga'nın *The Warning of The Middle Ages* 'de yaptığı bu dönemle ilgili meşhur tetkik herşeyin nasıl kendisinden başka birşeyin işaretlerinin çıkartılacağı bir madde olarak görülme durumuna geldiğini tasvir eder:

Ceviz ağacı (walnut) İsa'yı temsil eder, tatlı çekirdek içi O'nun ilâhî tabîatıdır, yeşil ve yumuşak dış kabuk O'nun insanîyetidir ve aradaki selüloz (tahta) kabuk Hac'tır... Ave (selâm duası) nın her biri Bakire Meryem'in mükemmelliklerinden birini yansıtır ve aynı zamanda bir

kıymetli taştır ve bir günahı veya bir günahı temsil eden hayvanı uzaklaştırmaya yeterlidir... imparatorluğun yedi seçicisi erdemleri sembolize eder... ayakkabılar ihtimam ve itina, çoraplar sebat, dizbağı nişanı metanet demektir.

Bu düşünce alışkanlığı rasyonel düşünce için bilhassa tahripkârdı, çünkü bir taraftan muazzam tasavvurî gayret şeyler arasında daha çarpıcı paralellikler keşfetmeye yöneldi, fakat, öbür taraftan, bu paralellikler sadece hayal ürünü değildi, aynı zamanda, öğretici-aydınlatıcıydı, zira karşılaştırılan (kıyaslanan) şeyler gerçekten birbirini yansıtmaktaydı. Sanırım, bunu Marksizmle karşılaştırmak bir zorlama olmaz. Marksist düşüncenin, diyelim ki, bir bilimsel gerçekle (olguyla) karşılaştığı zamanki eğilimi burjuva biliminin ideolojisini bilim adamlarının ve onların topluluğunun tarihsel bilinçliliğiyle ilişkilendirmektedir. Bunun gerçekliği sorunu bir tarafa, toplu etki dikkati orijinal gerçekten (olgudan) başka bir tarafa çevirmektedir. Aynı şey Alegori için de geçerlidir (doğrudur). Bir şeyle ilgili gerçekler ve onun diğer şeylerle aktüel (fiilî) ilişkileri, eğer bunu yapacak zihin (mind) hemen (derhal) şeyi başka bir şeyin işareti olarak görme hünerli yollarına bakmak için eğitilmişse (trained), gözden kaçırılacaktır. Alegorik benzerliklerin inşası nedensel (casual) bağlantıların araştırılmasının yerini aldı.

Patolojik (olan) işaret sistemlerinin sayılması, maalesef, hiçbir şekilde armacılık ve alegori ile tamamlanmaz. Astroloji, Oresme ve diğerlerinin ona karşı şiddetle mücadele etmesine rağmen, etkisini arttırdı ve uzayda, insanların kaderlerini yöneten işaretleri kapsayan kendine mahsus bir uzay parçası hâsıl etti. Yahudi Kebalası, muhalif fakat eşit derecede anlamsız bir işaret sistemi üreterek daha fazla entellektüel enerji harcadı.

Bu sistemlerin sahte (false) olmaktan ve çok zaman kaybetmekten başka en azından birkaç kusuru daha vardı. Bazı irtibatlı gelişimler (development) daha meşumdu. Birşeyin bir

başka şeye delâlet edebilecek ve onu etkileyebilecek bir şey olabileceğine dayanan düşünce alışkanlığı gaipten gelen etkiler arayışına yol açtı. Şüphesiz, astroloji eylemin (action) bir dizi gizli sebeplerini bulma anlamına geldi. Simya, Rönesans döneminde, bir pazar tedarik ederek, en parlak günlerini yaşadı. Aynı şeyi büyücülük de yaşadı (tecrübe etti). Doğal olarak, gaipten haber verme gücü peşinde koşan insanların mevcudiyeti diğer insanlarda bu kimselerin başarılı olabileceği korkusunu yarattı. Cadı-yakma ve engizisyon bugün Orta Çağlara ait görülmekte ve inkişaf eden aydınlanmanın Rönesans mitiyle bağdaşmasının imkânsız olduğu düşünülmektedir. Orta Çağlarda bu fenomen zaman zaman vuku bulmasına rağmen, cadılara ve dinî aykırılara karşı gerçek öfke, 15. Asır ilerledikçe (veya geriledikçe) patladı. İspanyol engizisyonu Columbus'un seferleri civarında en kötü durumdaydı, o zaman itibariyle engizisyon siyasal baskıyla bağlantılı hâle gelmişti ve Papa'nın kontrol gücünün ötesindeydi. Cadı avlama ve yakma olayları esas itibariyle 16. Yüzyıla aittir.

1500 itibariyle, geriye, işaretler ve şeyler (eşyalar) arasındaki farkı söylemeye muktedir pek az filozof kalmıştı. Reformculara göre, din, Tanrı tarafından yazılmış işaretler olan kutsal metinlerle ilgili olduğu ölçüde insanla, Tanrıyla veya Hristiyan toplumuyla ilgili değildi. İlk reformcuların metin üzerinde yoğunlaşması kişisel ahlâk ve bilim dâhil işaretlerdeki inanç haricindeki her şeyin münasebeti olmayan bir şey olarak bir tarafa atılması tehlikesini yarattı. Bereket versin, işler çoğu yerde böyle gitmedi ve fundemantalist teoloji İslâm'da yaptığı gibi düşünceyi öldürmedi.

Ancak, Calvin bir başka işaretler sistemi geliştirdi. Tanı'nın seçtiklerinin (cennete gidecekler) Tanrı'yı yüceltebileceği devletler kurmaya niyetlendiği için seçilmişleri lanetlilerden (damned) ayırmakta kullanılacak işaretleri tanımaya muktedir olmak şarttı. Calvin başlangıçta bunların ne olduğunu bildiğinden emindi, fakat, daha sonra, gerekli bütün işaretlere sahip görünen arkadaşlarından bazıları onunla ihtilafa düşünce, program güçlüklerle karşılaştı. Calvin en sonunda kişinin kendisinin seçilmiş olmasından emin olmasının mümkün

olmasına rağmen başka birinin de kurtarılmış durumda olup olmadığını söyleyecek yalın işaretler olmadığını itiraf etti. Kalvin'den bahsetmek, bize, Rönesans'ın diğer şeyler yanında deli devayı kül satıcıları çağı olduğunu hatırlamada yardımcı olabilir: Torquemada, Savonarola, Paracelsus, Nostradamus, John Knox. Bunların bazıları bazı ülkelerin bütününde iktidarı ele geçirmeyi becerdi. Goya'nın dediği gibi, "Aklın uyuşması canavarları meydana çıkarır" Rönesansın özgürlük ve toleransla bir alâkasının olduğu yolundaki fikirlere (suggestions) bunlar hatırlatılmalıdır.

İşaret cinnetinin bilime ne yaptığı geç Rönesans naturalisti Aldrovandi'nin çalışmalarında görülebilir. Aldrovandi, yılanı anlatışını, yılanı anatomi, armacılık, alegori, tıp, fıkra, tarih ve mitoloji perspektiflerinden ele almadıkça tamamlanmamış saymaktaydı. Yılanın anatomisine, yılan hakkında insanî ilginin çeşitli alanlarından toplanmış (devşirilmiş) işaretler karmakarışıklığını dâhil etmek (boca etmek) bilimsel düşüncenin bir kör vadiye (çıkamaz sokağa) sürüklenişinin göstergesidir.

Entellektüel hayatın edebî kısmı, düşmenin bu kadar uzun olmaması hâricinde, daha iyi değildi. Mutat olduğu üzere tarihî hareketleri belirli kesin tarihlerle sınırlamanın zorluğu hakkında beyanda bulunmaktan ziyade, 15. Asrın edebiyatın gerilemesiyle büyük ölçüde çakiştığını zikretmek zorundayım. Chaucer 1400'de öldü, herkesin hâlâ okuduğu sonraki yazarlar,1500'den hemen sonra Erasmus, More, Rabelais ve Machiavelli idi. Yaygın bir şekilde neyin okunduğuyla ilgili bilgiye ulaşmak, itiraf etmeliyim ki, güçtür; fakat bazı konular vardır: Penguin Klasik serisinde mevcut bulunan 282 cildin 12'si 14. Asırda yazılmıştır, ki bunlar Dante, Chaucer ve Boccaccio'nun eserlerini kapsar. Biri Thomas Kempis'in *Imitation of Christ*'idir, ki bu eser hakiki bir dindarlığı yansıtır; fakat entellektüel meselelerde " Onu tanımlamaya muktedir olmaktansa vicdan azabı hissetmeyi tercih ederim" mülâhazası tarafından temsil edilen bir tavra sahiptir. Diğerisi ise Thomas Malory'nin *Morte*

d'Arthur'udur, ki bu yüzlerce yıl önce mükemmelleştirilmiş bir tarzın bilhassa iyi bir örneği değildir. Hâlihazırdaki (present) gelişmeler yerine geçmişle meşguliyet, İngiltere ve Fransa'nın Arthurian ve Trojan menkıbelerinden İtalyan hümanistlerinin Latince retorik ve şiir teorileri hakkındaki takıntılı yorumlarına, asrın bütün eserlerini istila etmişti. Geçmiş parlaklıkların yok oluşu, modern okuyucuya sahip tek Fransız yazar Villon'un yegâne temasıdır.

İngiltere'de edebiyat Kıta Avrupa'sı edebiyatlarınkinden daha kötü bir tutulma yaşamıştır. Ondördüncü Asırdan Choucer'in *Canterbury Tales*'i ve diğer şiirleri, Longland'in *Piers Plowman*'ı ve Gowain şiirleri hâlâ okunmaktadır ve okuyanlar sadece profesyonel dil öğrencileri değildir. Fakat, Malory ve mükemmelen derlenmiş birkaç lirik şair haricinde, İngilize'de Chaucer ve Spenser arasında en heyecanlı meraklılar tarafından olsun hâlâ okunan bir yazar düşünmek zordur. Boşluk hemen hemen ikiyüz yıldır.

Fakat, 15. Yüzyılın hiçbir alanda değerli hiçbir şey üretmediği doğru değildir. Yüzyılın en mühim başarısı –ki bu yarı entellektüeldir- perspektif kurallarının, Floransa'lı bir mühendis olan Brunelleschi tarafından keşfidir. Bunun resim alanında olmuş olması normaldir, çünkü resim Rönesansın gerçekten mükemmelleştiği bir alandı. Sanat bir gerileme döneminden kaçamamıştı- Geç 14. Asrın resimleri, büyük ölçüde (genellikle), Giotto'yu taklit etmeye çalışan gülünç derecede aptalca teşebbüsler serisiydi. Giotto'nun düz bir satıhta üç boyutlu uzayı (space) temsil etmek için bir teknikler dizisi bulduğunu anlaşılmıştı, fakat onun bunu nasıl yapmış olduğunu kimse tam olarak görememekteydi. Sonuç, bir asır boyunca, Giotto'nun renkleriyle, fakat resim sathında imkânsız açarın bütünüyle rastgele sürüklenen resimlerdi. Sonra, 1420'lerden itibaren, yeni perspektif kurallarını kullanan ressamlar sanatın en büyük çağlarından birini yarattı. Bu, Rönesans zihninin yegâne fakat hayranlığı tam manasıyla hak eden başarısıydı. Onu hiçbir şekilde küçük görmeden (itibarını azaltmadan),

perspektif üzerindeki heyecanın illizyonist idealin sanatta böyle tam bir muzafferiyete ulaşılmasına sebep olmaması dilenebilirdi. El Greco ve Fransız impresyonistleri gibi (bizim görüş açımızdan) nispeten realist ressamlar dahi Rönesans'tan tevarüs edilmiş aşırı realist ideali, sanat üzerinde, onların icatlarını çağdaşları için şok edici görünür hâle getiren bir ağır yük olarak gördü. İtiraf etmek gerekirse, Kraliçe Victoria zamanında Royal akademisyenlerin hâlâ Rönesans resimlerinin taklitleriyle servet ve asalet kazanıyor olmaları kısmen taklit edilen şeyin mükemmelliğine hürmettir. Fakat, bunun, inkâr edilemez ki, Rönesans resimlerinin anlaşılmasıyla da bir alâkası vardır. Bu resimler parlak bir şekilde renklendirilmiştir, “tam olarak” tasvir ettikleri şey gibidir ve hikâye konuları vardır. Gerçekten, en iyi Rönesans ustalarının dehâsı, kısmen kendilerinden kızıl (korkunç) Saint Sebastion şehitleri serileri üretmelerinin beklenmesine rağmen, gerçek baş eserler üretmelerinde görülebilir.

Resmin derhal ortaya çıkan etkisi, belki de, Rönesans'ın daha sonraki abartılmış şöhretini izah etmeye yardımcı olacak bir faktördür. Resimlere bakmak ve etkilenmek çok uzun almaz. O resimlerin ortaya çıktığı dönemde diğer alanlarda da aynı şekilde mükemmelliğe ulaşılmış olması beklentisi normal olmakla beraber, zamanın edebî, filozofik ve bilimsel baş eserlerinden okumak için biraz zaman harcamadan böyle bir hükme varmada aceleci olunmamalıdır. Bunu yapmak bir sanat galerisinde bir tur atmaktan çok daha fazla zaman ve gayret gerektirir. Rönesans'a övgüler yağdıran birçok yazarın bu çabayı sarfettiğine inanmak zordur. Huizinga'nın Rönesans resminin alışkanlıklarının bazılarının diğer alanlara uygulanmaları hâlinde aslında tam tersi istikamette etkili olacağı yolundaki teorisinden bahsetmeye değer. Özellikle karışık ve tüketici (exhaustive) detaylar üzerinde yoğunlaşma, en büyük Rönesans ressamlarının bazılarında bile seyirciyi rahatsız edebilir. Durer'in, her kılı havada olan, fantastik biçimde ayrıntılı, kezzapla yapılan tavşan çizimleri veya Jan van Eyek's Madonnasının gerisindeki kasaba manzaralarındaki yüzlerce miniminnacık ev veya

King's College Kilisesi'nin mufassal ağtonozu, bunların hepsi, bir genel kanaat elde etmek için onlara çabucak el atabilecek olan seyirci için gayet iyidir. Huizinga'nın zarifçe ifade ettiği gibi, "Bu çok sayıdaki ayrıntının görünüşü bizi realitenin kendisinin görünüşünden daha fazla yormaz. Fakat onların yaratıcılarının zihnî tavrı bizim zihnî tavrımızdan ziyade şecere imalcilerinin zihnî tavrına yakındır. Bu çeşit (bir) şey literatüre taşıdığına ne olacağı bellidir. Yazıya şöyle bir göz atılmaz; onun, yazarın yazdığı sırada, satır satır takip edilmesi gerekir. Bir diğerini tekrarlayan mufassal figürlerin binlerce satırlarını okumak basit bir iş olarak görülemez. Modern okuyucu bu eserlere aşina olmayacaktır, zira bu eslerin okunamazlıkları onların modern edisyonlarının (basımlarının) yapılmasını önlemektedir. Fakat, bütün bu eserler, bakmak (meşgul olmak) isteyenler için oradadır.

Rönesans'ın, sanattaki, başka alanlardaki yetersizliğini örtmeye hizmet eden başarısının özel bir durumu, pek çok kimsenin Leonardo da Vinci'ye duyduğu hayranlıktır. Rönesans hayranları onu Rönesans insanı (tipi) olarak ilân etmişlerdir, sanırım onu (rönesansı) çekiştirenler de aynı şeyi yapabilir. Rönesansın kendisi gibi, Leonardo'nun da her şeyde iyi olduğu varsayılmıştır. Fakat, tetkik edildiğinde, onun çoğu konuda diyeceği önemli bir şeyinin olmadığı görülmektedir. Bazı İtalyan edebiyatı tarihçileri Leonardo'dan hiç bahsetmemektedir; bahsedener onun kendi kendisini "harfsiz adam" ("harfleri bilmeyen adam") olarak tasvir etmesini (Latince yazamazdı) tasdik etmekte ve bize onun başarıları için başka bir yere bakmamızı tavsiye etmektedir. Böyle yapınca görürüz ki, matematiğin standart tarihi, "(onun) yayınlanmış matematik karalamaları önemsizdir, hatta çocukçadır ve hiçbir matematik kabiliyeti göstermez (sergilemez)" der. Bir askerî mühendis olarak bazı becerileri olmasına rağmen, bilime veya teknolojiye kesin bir katkı yapmış görünmemektedir. Helikopterlerle ilgili rüyalar büyük bilim sayılmaz. Fakat o büyük bir ressamdı.

Rönesans resmi ve onun entellektüel gelişmelerle bağlantısı -veya böyle bağlantılarının olmadığı- tespit edilince, geriye, zamanın entellektüel ilerlemenin işaretleri

olarak görülen diğer başarılarının değerlendirilmesi kalır. Bunlar matbaanın icadı ve Amerika'nın keşfidir. Bunların her ikisi de a priori teori geliştirme çabalarının sayısız örneklerine (taşkınlarına) konu olmuşlardır; o kadar ki, bunların düşünceye yeni ufuklar açtıkları, radikal fikirlerin yayılmasına yol açtıkları, skolastik dogmaları cerhettikleri vs. ileri sürülmüştür. Her zaman olduğu gibi, bu iddialardan herhangi birinin gerçekleştiğine dair bir delil pek ortada yoktur. Bu çeşit gelişmelerden ne bekleneceğini bilmemiz gerekir, zira son otuz yılda ikisine çok paralel gelişmeler vuku buldu: Televizyonun keşfi ve aya ayak basılması. Televizyonun hâsıl ettiği şey para isteyenlerin en düşük ortak payda olan bir lüzumsuz lâkırdı seli ve ilâveten bedeli sponsorlar (hâmiler) tarafından karşılanan yoğun propaganda oldu. Matbaa icat edildiğinde de olan büyük ölçüde buydu. Bu yargı azıcık gayri âdil bir yargıdır çünkü, aynen televizyon için olduğu gibi, ilk basım marketinde de kaliteli bir amaç (end) vardı. Kesinlikle, bazı kıymetli, ilk defa basılan kitaplar ve son televizyon şovları bulunabilir. Böyle olmakla beraber, geç Orta Çağ'larda düşüncenin manlisciptlere (el yazmalarına) dayanma mecburiyeti tarafından sınırlandırıldığını kabul etmek zordur.

Herkes bilmekteydi ki, en iyi fikirler en iyi üniversitelerde, özellikle Paris ve Oxford'da bulunmaktaydı (bulunacaktı) ve bu fikirlerin ne olduğunu bulmak sadece bu üniversitelerden birine gitme meselesiydi. Matbaanın bulunmasından sonra, üniversiteler daha önceki gibi devam etti, fakat, ilâveten, okuyan insanlar (public) yarı- okur yazarları simya, bin yıllık kehanet, kadın efsanelerin deyişleri, cadıları tanıma işaretleri, pornografi ve benzer lüzumsuz şeyler hakkında ikna eden kitap satıcıları tarafından kuşatıldı. Onaltıncı Asrın böylesine çatışma içinde olan ve genellikle meczup seklere (gruplara) teslim olması şaşırtıcı değildir.

Aya ayak basma, bildiğimiz gibi, kısa bir dünyanın küçüklüğüyle ilgili ahlâk teorileri geliştirme furyasına yol açtı ve daha sonra herkesin aklından çıktı gitti. Amerika'nın keşfi çok az reaksiyon yarattı ve gerçekten bir küçük kibar alkış dışında entellektüeller bu olaya karşı

nasıl bir tavır takınmış olabilirdi anlamak zordur. Şüphesiz, ayın gerisinde deniz olmadığını veya Meksika’da bir medeniyet olduğunu işitmek harikadır, fakat buna entellektüel devrim denemez. Patatesle birlikte hiçbir yeni fikir ithal edilemedi. Yeni Dünya’yı şu veya bu uzunlukta tartışmış görünen yegâne Rönesans düşünürü Vitoria’dır, onun *De Indis*’i kolonizasyonun hukukunu ve ahlâkını muazzam bir teferruatla tetkik etti. Ve o Vitoria, esas itibariyle, ortaçağ düşüncesinin canlandırıcı kişisi olarak bilinir.

Gerçekte Avrupa toprağında apaşıkâr biçimde Amerikalılar tarafından üretilmiş ana fikir vahşî ördek avı fikriydi. Kolomb’un kendisi, gayet iyi bilindiği gibi, Hindistan’a ulaştığına inanmıştı. Mesafe tahmininde 180 derece yanlışlık yeterince tuhafken, Kolomb’un aklının (mind) çalışma tarzıyla ilgili gerçek daha da tuhaftır. “Hindistan”da gerçekten bulmayı beklediği şey Cennet Bahçesiydi. Ki, İncil üzerindeki, Kolomb’un okumakta olduğu, bazı yorumlara göre Doğu’nun en uzak noktasına yerleştirilmişti. Daha sonraki bir yolculukta kendisini, Orinoco’nun Cennet’in Dört Nehri’nden biri olduğuna ve Panama’daki Veragua bölgesini Kral Süleyman’ın Tapınağını süslemek için mücevherler çıkardığı madenler bölgesi olduğuna ikna etti. İnandı ki, Tanrı, onu Kudüs’ü ele geçirmek ve Tapınağı yeniden inşa etmek için yapılacak bir seferi finanse etmek için bu madenleri kullanmakla görevlendirmişti. Kolomb en sonunda Amerika’dan zincirler içinde geri gönderildi, fakat en azından eşit kalibrede hayallerle dolu maceracılar tarafından yeri alındı. Sonraki elli yıl için, Amerika’nın Avrupalı nüfusunun önemli bir parçası Yeryüzü Cenneti, El Doredo, Asil Köle, Kuzey Batı Geçidi ve Gençlik Pınarı arayışı içindeydi. Fitz Gerald *The Great Gatsby*’nin sonunda, “Yeni dünyanın taze yeşil hayvanı(canavarı), bir zamanlar bütün insanî rüyaların en son ve en büyüğü... sefahat geleceği” diye yazmaktadır.

Dolayısıyla, netice itibariyle, rönesans için yapılan iddiaların içi boştur. Fakat, rönesans bir efsaneise, Karanlık Çağlar, maalesef, çok gerçektir. M.S. 250’den itibaren, eski öğrenme geleneği parçalanıp ufalandı ve müteakip nesiller en iyi filozofların söylediği

şeylerden gittikçe daha azını bilir hâle geldi. İsa'dan sonra 600'de Sevilla'lı Isidare bir silindirin “tepesinde bir yarım daire bulunan bir kare” olduğunu yazdı. Sekizinci Asırda, Venerable Bede, haklı olarak, Avrupa'daki en bilgili adam olarak mütalââ edildi; onun zor bir problem olarak gördüğü, Easter gününü belirlemektir. Dönemin en bilgili adamı olmak gitgide kolaylaşmaktaydı. Güvenilir gerçeklere ulaşmak bakımından, tahayyülümüzde Arthur'un İngiltere'sinin efsaneleriyle dolu bir devir, kavrayışımızdan Tunç Çağı kadar uzaktır. Kıyaslanırsa, Sezar'ın Roma'sı veya Herod'un yönetimi altında Filistin, belki; zamanımız için yeterli dozdur. Aktörler periyodun kostümünde ve, belki, yaratılmış konforumuzun bir kısmının yokluğunda keşfedilir, fakat, esas itibariyle, bilindik (tanınan) megola manyaklıkların dağılımı, *effete literati*, beyazlatılmış mezarlar ve diğerlerini aydınlatmak için günün (ortak) ışığı bulunur. Kısaca, efsanevi kahramanlar veya isimsiz sürüler değil, bireyler karanlık Çağlar hakkında efsane ögütür.

Eğer bir karanlık çağ var idiyse, mantıken, ona son veren bir Rönesansın olmuş olması gerektiği ileri sürülebilir. Bu mükemmelen doğrudur. Bir rönesans var idi ve 12. Asırda vuku buldu. Şurası doğrudur ki, bu gerçek tarihçilerin dikkatinden bütünüyle kaçmamıştır ve “12. Asır Rönesansından ve 9. Asırdaki bir (Büyük Karlos Hanedanına ait) “Carolingian Rönesans”tan bahsetmek âdetten olmuştur. Fakat, bu ismi verenlerin ifade ettiği gibi, bunlar Rönesans'ın zayıf öncü fikirlerinden ibarettir- belki zamanları için iyi fakat gerçek Rönesans'la kıyaslanamayacak çabalar. Fakat Carolingian Rönesans fazla bir anlam ifade etmedi (başarı kazanmadı) ve büyük harf R ile Rönesans, gördüğümüz gibi, bir adım önde olmaktan çok iki adım gerideydi. Oysa, Onikinci Asır, gerçek, hakikî rönesans olarak adlandırılmamış rönesanstı.

Maddî seviyede bakî kalan, daha önceki duruma göre değişiklik, apaşikârdır. İngiltere'de Bede ve Büyük Alfred zamanından beri yaşamakta olan pek az sayıdaki bina, içlerinde bir hol bulunan moloz yığınlarıdır; tersine, Durham Katedrali (inşası 1093'te

başladı) inşa edilmesi anlamlı olacak kadar büyüktür. Eğilen Pizza kulesinin yapımcılarının mühendislik kabiliyeti her yıl daha iyi takdir edilmektedir.

İtalyan hümanistlerinin kendilerine malettiği antik bilginin keşfi 12. Asırda tamamlanmıştı. Şimdiye kadar hemen hemen tamamıyla tarihin iyi bildiği isimlerden bahsettim, fakat bu periyodu inceleyen herkesin Batı kültürünün bazı gerçek kahramanlarının, antik klasikleri Latinceye tercüme eden kimselerin isimlerini hatırlaması lâzımdır. İsimleri şimdi unutulmuş olmasına rağmen, Batı'nın entellektüel ilerleyişini başlatan, bu kimselerin Akdeniz etrafında seyahat etmedeki, yabancı lisanları öğrenmedeki, değerli kitapları keşfetmedeki ve bu kitapların anlaşılabilir Latince versiyonlarını üretmedeki gayretleriydi. Bu kimselerin bazıları şunlardı: 1120 civarında Euclid'in ilk modern çevirisini yapan Batı'lı Adelard; Ptohemy'nin *Almagest'* ini bulmak için Toledo'ya giden ve hayatının geri kalan kısmını Yunan ve Arap dünyasındaki bilimsel birikimin muazzam ölçüde tercümesi için harcayan Cremona'lı Gerard;; Arapça okuyamayan, Arapça'dan Castilian diline çeviri yapan bir Yahudi arkadaşı olan ve kendisi Castilian dilinden Latince'ye çeviri yapan Gundissalinus. Bunlar gerçek bir rönesanstan bekleyeceğimiz türden olaylardır. 1200'e gelindiğinde, bu bilim adamlarının çalışmaları sayesinde, Aristoteles, Plato, Euclid, Ptolemy, Archimedes ve Galen ve Thucydides hâriç, entellektüel bakımdan önem taşıyan bütün antik yazarların ana çalışmalarının iyi sayılabilecek güncel Latince çevirileri mevcuttu.

Entelektüel alan dışında da gelişmeler olmaktadır. Asrın son çeyreği Good King Richard'ın haçlı seferi esnasındaki yokluğu dönemi) Batı Avrupa'nın pusulayla, dikey yel değirmeniyle, kağıt yapımıyla, kanal kilitleriyle ve Arap sayılarıyla tanışmasına şahit oldu. Kültürel alanda, özellikle Provençal'da, Fransızca'da, Welsh dilinde ve İceland dilinde (çoğu zaman Rönesansa atfedilen bir icat olan) yerli edebiyatta bir gelişme vardı. Gotik mimarî yaratıldı. Klasizmin (klasikçilik) çeşitli bilinçli canlanmaları vardı; bunların bazıları, Salisbury'li John gibi Çiçeronian Latin stili gibi, yeterince sâlim fikirliydi (sane), diğerleri,

belki, Brescia'lı Arnold'un Senato ve Konsüllerle tamamlanmış Roma Cumhuriyeti'nin restorasyonu gibi, aşırı literal (mecaziydi) (bu ilk İngiliz Papa'nın dönemi boyunca vuku buldu; tecrübe daha sonra hiç tekrarlanmadı).

Bu hâdisenin bahse değer bir vechesi, onun İngiltere ve Fransa'daki önemidir. Akdeniz medeniyetinden uzak bir mevki olarak, "Irak ve sisli Batı" tarihin merkezinde ilk defa o zaman belirdi. İngiltere ve Fransa'nın 12. Asrın sonundaki katkısı Orta Çağ kurumlarının en uzun ömürlü olan ikisini kapsadı: üniversite ve İngiliz ortak (common) hukuku. Asırlar boyunca lider üniversite olan ve daha sonraki üniversitelere emsal teşkil eden Paris Üniversitesi 1170 civarında büyüdü. İngiliz ortak hukukunu teşkil eden materyali ilk defa toplayan Glanville'in eseri 1187 civarında yazıldı ve emsal olarak daha sonraları zikredilen ilk vakalar (case) 1200'den itibaren olanlardı.

Durum, İngiltere'de 3 Eylül 1189'da vuku bulan dikkat edilmemiş tuhaf bir olay tarafından gayet iyi sembolize edilir- "ezelden beridir" in sonu (the end of the time immemorial). Daha sonraları kabul edildi ki, İngiliz hukukunda "ezelden beridir" demek "1189'dan beridir" demektir. Tarihin tam seçimi bir tesadüftü (Arslan yürekli Richard'ın taç giyme vaktiydi), fakat geç 12. Asrı seçmenin iyi bir sebebi vardı; o zaman itibariyle ülke yeterince iskan edilmişti (settled enough) ve nüfus her yerde mâkul derecede iyi kamu kayıtları tutmaya yetecek ölçüde okur yazardı. Bugün bile, kamu kayıtlarında yapılacak araştırmaların ataların veya toprak sahipliğinin izlerini 1200'ler kadar geriye giderek takip etme şansı hayli yüksektir; bundan önce, bir bilgiye ulaşmak için kraliyet ailesi içinde olmak gerekliydi.

Daha sonra, Notre Dame ve Chartes katedralleriyle, Thomas Aquinas ve akıl ve inancın harmonisiyle, Marko Polo'nun seyahatleriyle, Dante, Giotto ve Oresme ile Orta Çağların bir buçuk asırlık zirve (high) dönemi geldi. 1350'lerin Kara Ölüm'ü, ikazsız, bunun sonunu getirdi ve bilim uyurken "Rönesans" kendini övdü (yüceltti). Bilgi ilerlemedi ama

kaybolmadı da. Fakat, en azından, Rönesans bir diğer Karanlık Çağ değildi. Birikmiş alegoriler ve diğer lüzumsuz malzeme yeterince temizlendiğinde, işler gizli el yazması metinleri keşfetme ve semitik lisanlar üzerinde çalışma ihtiyacı olmadan gelişebilirdi. Galileo, kendisinden önceki önemli bilim adamlarının birikimlerini üniversitede öğrenebildi; Galileo ve Descartes keşiflerini tam olarak ifade edebilmek için bilimsel lisan ve matematik araçlarına sahipti. Shakespeare ve Cervantes yararlanabilecekleri önceki edebî formlara ve taslaklara (plot)sahipti. Dolayısıyla, Rönesans, Karanlık Çağlar gibi, herkesin düşünmeyi durdurduğu bir zaman dilimi değildi; insanlar sadece yeni bir şey düşünmeyi durdurmuşlardı.

Nihaî olarak soralım: Rönesans bir parlak entellektüel çağ değildiyse, kim ve hangi amaçla onu böyle takdim etti?

Suçlamaların çoğunu hakeden bir kişi vardır: Petrarch. Gerçekte, Rönesanstan bir asır önce ve fakat genellikle Rönesansı başladığı zaman olduğu düşünülen bir tarihte, yaşamış olmasına rağmen, Petrarch Rönesans'ın daha sonraki savunucuları tarafından geliştirilen iddiaların çoğunu ilk dile getiren kişiydi. El yazmalarının peşinden koştu ve çeşitli antik yazarları keşfetmiş olduğunu iddia etti. Muhtevasından çok stiliyle, Çiçero'yu taklit etti. Gününün üniversite bilim adamlarını, onların ne söylediğini anlamaya çalıştığına dair bir işaret olmamasına rağmen, alâkasız diyalektik kurnazlıklar yapmakla ve tüyleri diken diken edici bir mantıkla eleştirdi. Bazı genç üniversite filozoflarının onun “iyi fakat cahil adam” olduğunu söylemesi yüzünden Venedik'i terketiği söylenir. Kendisinin “iyiyi istemek gerçeği bilmekten daha mühimdir” görüşüne göre bunu söyleyenler en azından yarı yarıya haklıydılar. Kendi tercih ettiği alanlar olan lirik aşk şiirinde bile, onun eserlerinde, meselâ Guido Cavalcanti'nin elli yıl evvel yazılmış *Donna mi Prega*'sıyla kıyaslandığında, bir duygululuk eksikliğini hissetmek mümkündür. Laura'nın cezbediciliğini ve nefis acılarını yansıtan birkaç yüz şiir (sonnet) yazdıktan sonra kendi Virgil nüshasında, bütün dünyevî hedeflerin geçiciliğinin kendisine hatırlatılabilmesi için, Laura'nın ölümüyle ilgili haberleri not etti.

Kendisini, Capitoline Hill’de, güya klasik bir geleneği canlandıran şair olarak şereflendirerek asrın en şaşırtıcı propaganda hünerini gösterdi. Bir yıl sonra, bunun, şiirin yeniden doğuşunu kutlamak olduğunu söyledi. Troubadar lirikleri, Eddas ve *Roman de la Rose* hiç yazılmamış olsaydı bile, Dante’nin ölümünden otuz yıl sonra birinin şiirin yeniden doğuşunu ilân etmesi tam bir rezillikti.

Petrarch’ın bin yıllık karanlığın kendisiyle sona erdiğini iddia etmesindeki motifleri tahmin etmek için hiçbir psikolojik ferasete ihtiyaç yoktur. Fakat, sonraki tarihçilerin Rönesans’ın kendisi hakkındaki bu abartılı hikâyeyi kabule neden devam ettiği bir bilmecedir. Az sayıda kimsenin, özellikle Fransa’da Onsekizinci Yüzyıl Ansiklopedistlerinin ideolojik motifleri vardı çünkü, kendi zamanlarının kiliselerini, ona Orta Çağların sözüm ona (alleged) obskurantizmini (obscurantism) atfederek kınamak istediler. Aynı şey Michelet’in, Rönesans dünya görüşünü, bağlı olduğu liberal fırkanın fikirlerinin önde gelen bir temsilcisi olarak temsil etme arzusu içi de geçerlidir. Fakat çoğu tarihçinin bunlardan herhangi birini kabul etmek için hiçbir özel sebebi yoktur. Asırlar uzunluğunda bir periyot için çoğu tarihçinin ortak olduğu spekülasyonlar kesin olamaz, fakat belirtilmesi âdil olacak birkaç şey vardır. Bize geçmişle ilgili görüşümüzü vermiş olan yazarlar, külevî *Histories de France*’ın yazarlarından sıradan ders kitabı yazarlarına, fikirler tarihiyle ilgili değildiler. Çoğu durumda, onların ana endişesi siyasî, askerî ve ekonomikti. Sıradan bir Rönesans tarihini açtığımızda Lorenzo de Medici’nin Milan politikasının doğru tavsiyelere dayanıp dayanmadığı konusunda hassas tartışmalar bulmayı umabiliriz. Fakat, hiç delil olmamasına rağmen, onun çevresindekilerin mükemmel olduğu konusunda temin edilebiliriz. Başarılı prenslerin çevreleri daima ve mecburen büyük şairler ve derin filozoflar tarafından sarılır. Eğitimleri ve doğal eğilimleri tarihçileri siyaset ve edebiyatı bilim ve felsefeden daha iyi değerlendirmeye uygun hâle getirir. Çünkü, tarihte- özellikle popüler tarihte- başarı bilimdeki ve mantıktaki maharetlerden ziyade retorik ve gramer hümanist sanatlarındaki başarıya dayanır. Çoğu

tarihçiler iyi, fakat hesap yapamayan kimselerdir. Bilim, matematik ve ortaçağ felsefesi, tabiatları icabı, Rönesans edebiyatını ve normatif resmi anlamaktan çok daha güç olduğundan, tarih geleneğinin Rönesansı övmemesi çok şaşırtıcı oldu.

Mamafih, daha şüpheli olmaya hakkımız var.